

- непростые взаимоотношения (Страны Центральной и Юго-Восточной Европы в XX в.). – М., 2008. – С. 61–82.
8. Soubigou A. Tomáš Garrigue Masaryk / Praha: Paseka, 2004. – 451 s.
  9. Чапек К. Бесіди з Томашем Масариком / Карел Чапек; [пер. з чес. Л.Кіцила; післясл. М.Нагорняка]. – Львів: Астролябія, 2010. – 464 с.
  10. Бобраков-Тимошкин А. Проект «Чехословакия»: конфликт идеологий в Первой Чехословацкой республике (1918-1939). – М.: Новое литературное обозрение, 2008. – 224 с.
  11. Станков Н.Н. Формирование внешнеполитического курса и внутривнутриполитическая борьба в ЧСР в первой половине 1920-х годов / Н.Н. Станков // Власть и общество: непростые взаимоотношения (Страны Центральной и Юго-Восточной Европы в XX в.). – М., 2008. – С. 82–96.
  12. Марыина В.В. Второй президент Чехословакии Эдвард Бенеш: политик и человек: 1884-1948. – М.: «Индрик», 2013. 488 с.
  13. Soukup F. T.G. Masaryk jako politický průkopník, sociální reformátor a president státu. Praha, 1930. – 320 s.
  14. Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории: в 2 кн. / [отв. ред. В.В. Марыина]; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2005. – Кн. 1. – 453 с.

УДК 94(477.82):355.01+061(438)«1921-1939»

С.Синяк

КОМЕНДАНТСЬКИЙ, ІНСТРУКТОРСЬКИЙ ТА ТРЕНЕРСЬКИЙ СКЛАД ПОЛЬСЬКИХ ПАРАМІЛІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВОЛИНІ 1921-1939 рр.

У статті розглянуто комендантський, інструкторський та тренерський склад польських парамілітарних організацій на Волині 1921-1939 рр.

Ключові слова: парамілітарні організації, військово-фізична підготовка, Стрілецький союз.

Комендантський, інструкторський и тренерський состав польських парамілітарних організацій на Волині 1921-1939 гг.

В статье рассмотрены комендантский, инструкторский и тренерский состав польских парамілітарних організацій на Волині 1921-1939 гг.

Ключевые слова: парамілітарные организации, военно-физическая подготовка, Стрелецкий союз.

The dissertation for the degree of candidate of historical sciences, specialty 07.00.01. – Ukrainian History. – Rivne State University of Humanities. – Rivne, 2015.

The dissertation is dedicated to activities of polish paramilitaries on the Volhyn during 1921 – 1939. It has been proved that the activity of polish paramilitaries was playing prominent role in people's lives of that territory: The Settlers' Union, The Union of Disabled Militaries of Poland, The Riflemen's Association, The Legionary's Union of Polish Disabled Militaries, The Reservists' Association, The Union of Officers of Reserve, The Non-commissioned Officers' Association and The Polish Scouting and Guiding Association.

Some main tasks that were established by polish paramilitaries on the Volhyn by the Polish government were: 1) to encourage conscripts to serve in the Polish Army; 2) to form a solid system of the national economy, which included territories that until recent times have been a part of the Russian Empire; 3) to establish a control over newly created borders with Soviet Ukraine, using military settlers' potential; 4) to solve a problem of the land shortage and the landlessness in the central voivodeships of the state; 5) the collecting of the intelligence information, a governmental support during the conscription.

One of the key work directions of the polish paramilitaries on the Volhyn was army physical training of the new generation. According to the articles of association, in these organizations, physical and military training of their members was carrying out according to regalements and instructions that were obligatory in the army. In order to popularize sport, paramilitaries initiated sports competitions, gymnastics and track and field tournaments; they were helping to create and support sporting institutions (gyms, shooting galleries, etc.).

The greatest obstacle for polish paramilitaries during the army training was the lack of own instructor's staff. In the relation to this, some separate paramilitaries, supported by army subdivisions, were carrying out camp gatherings for instructors' trainings. The program of such camps included methodology and practice of the physical training, and also elements of military training.

Key words: *paramilitaries, army physical training, Volhynvoivodeship, settlers, The Second Polish Republic.*

Уряд Другої Речі Посполитої щодо Західної України проводив політику беззастережної полонізації, яка в історичній перспективі мала метою її національну інкорпорацію в Польщу. Активний вплив на зміну етнодемографічної ситуації здійснювався державним апаратом управління шляхом полонізації міських і сільських самоуправних структур, освіти, судочинства тощо. У цьому питанні особлива роль відводилася польським парамілітарним організаціям та союзам.

Протягом 1921-1939 рр. на території Волині діяло одинадцять польських парамілітарних організацій, однак лише вісім організацій відігравали помітну роль у житті краю: Союз осадників, Союз військових інвалідів Польщі, Стрілецький союз, Союз легіонерів польських військових інвалідів, Союз резервістів, Союз офіцерів резерву, Союз підофіцерів резерву та Союз польських харцерів.

Встановлено, що основними завданнями, які стояли перед польськими парамілітарними організаціями на Волині з боку польської держави були: 1) заохотити призовників до служби у польській армії; 2) сформувати єдину систему національної економіки, до складу якої входили території, які до недавнього часу перебували у складі Російської імперії; 3) встановити контроль за новоствореним кордоном з Радянською Україною, використавши військовий потенціал осадників; 4) розв'язати проблему малоземелля та безземелля у центральних воєводствах держави; 5) забезпечити збір інформації агентурного характеру, підтримка влади під час призову до збройних сил.

Визначено, що одним із ключових напрямів роботи польських парамілітарних організацій на Волині була військово-фізична підготовка молодого покоління.

Для реалізації програми військово-фізичної підготовки молоді та резервістів необхідна була велика кількість кваліфікованих інструкторів та комендантів відділів. Тому цілком зрозуміло було те, що польські військові організації самостійно намагалися вирішити цю проблему.

Найбільшу кількість інструкторів та комендантів потребував Стрілецький союз. Перші курси з підготовки комендантів було розпочато вже з другої половини 20-х рр., проте в той час це не були чітко окреслені засади підготовки та їх завдання. Певні зміни настали у 1928 р., коли головне командування Стрілецького союзу спільно з КФВВП, вирішило підвищувати кваліфікацію комендантів у спортивно-гімнастичних вправах [1, s. 82].

У 1929 р. проблему підвищення кваліфікації комендантських кадрів було визнано як одне з двох пріоритетних завдань Стрілецького союзу «мусимо надати всі умови для фахової підготовки комендантів, що дозволило б їм самостійно керувати та вести підготовку відділ» [2, s. 206]. Було організовано на базі стрілецьких округів курси для комендантів жіночих відділів. З 1932 р. відбувалися загально польські тритижневі курси, що проходили у Спале (осада у Лодзькому воєводстві), програма яких охоплювала військову підготовку та здібності організаційної роботи, що включала організацію святкових заходів, планування з обов'язковим урахуванням проблем виховання: педагогіки, психології. Протягом лише 1932 р. в рамках цієї програми підготовку пройшло 120 комендантів різних рівнів [3, арк. 81].

На 1933 р. план заходів був затверджений та включав: підготовку офіцерів Стрілецького союзу у Варшаві; трьох тижневі курси комендантів у літніх таборах у Спале; реорганізацію існуючих студентських відділів Стрілецького союзу у школу курсантів з двотижневим навчанням [4, s. 207].

Головне командування Стрілецького союзу підготувало проект створення Офіцерської школи для призовників, яка складалась переважно з вчительського колективу. Ця школа готувала кандидатів на комендантів середньої ланки структур союзу [5, s. 208].

Згідно офіційної статистики, протягом 1933 р. по всій державі Стрілецький союз нараховував 1325 офіцерів резерву, інструкторських та комендантських кадрів, 1001 – курсантів, 4813 – підофіцерів резерву. Разом ця цифра складала 7139 комендантів та інструкторів. У порівнянні з 1932 р. відбувся приріст на 1210 стрільців (20%) [6, s. 245].

Згідно планів, реальним стало утворення у 1934 р. у Варшаві – Центру Підготовки Стрілецького союзу, в рамках якого відбувались всі курси офіцерів Союзу, а в тому числі і повітових інструкторських кадрів. Потреба підготовки повітових комендантів була зумовлена браком професійних кадрів у великій кількості повітів. Центр організував три види курсів для стрілецьких офіцерів: інформаційні – для старших офіцерів та членів правління Союзу; підготовки стрілецьких офіцерів, кандидатів на посаду комендантів усіх організаційних ланок; спеціальні – для інструкторів – спеціалістів [7, арк. 10].

Тільки у 1934 р. у варшавському центрі на двомісячних курсах пройшли підготовку 58 повітових комендантів, а також 67 офіцерів та інструкторів, що пройшли окремі двотижневі курси [8, s. 387].

У сформованій концепції «населення у бойовій готовності», військовою підготовкою мало займатись все населення. Для системи оборони країни та армії найважливішими елементами була військова підготовка призовників, а також підтримка бойових навичок резервістів. Тож по закінченню війни та перехід на мирний спосіб життя, структура війська, з уваги на велику кількість резервістів, була важливою справою для керівництва збройними силами. Необхідно було створити для них можливість підтримувати готовність та навички, отримані під час військової служби [9, s. 109].

Для Стрілецького союзу на початку 20-х рр. надавалось право підготовки молоді до обов'язкової служби в армії. Ситуація змінилась на діаметрально протилежну після 1927 р. з утворенням КФВВП. Підготовка новобранців (призовників) трактувалась, як найголовніше завдання у діяльності армії. Комітетом фізичного виховання і військової підготовки було впроваджено центральну програму навчання, що мала I та II ступінь підготовки. Річна програма військової підготовки без фізичного виховання передбачала 100 год. Сюди ж також відносилась участь у літніх та зимових табірних зборах [10, s. 108].

У другій половині 30-х рр. на цей тип підготовки КФВВП передбачалось від 320 до 100 годин занять. Заняття з військової підготовки охоплювали 139 годин для юнаків та 226 годин для призовників (новобранців) [11, s. 184].

На початковому етапі армія сама намагалась керувати системою підготовки резервістів. Стрілецький союз не мав власного плану військової підготовки резервістів. Головну увагу тут було сконцентровано, перш за все, на виховання резервістів у дусі патріотизму та любові до власної держави. До 1932 р. підготовка резервістів проходила відповідно до розробленої програми КФВВП. Так, у 1932 р. пройшло на таких курсах 18 604 новобранців, що становило 32% загальної кількості навчених резервістів у системі військової підготовки. Це був спад у процентних цифрах, до 1931 р. ця цифра становила 36% – резервістів, що пройшли курс навчання [12, арк. 34].

Найважливішими елементами підготовки стрілецьких відділів були польові та табірні збори, а також військові маневри. Так, у липні 1935 р. відбулася підготовка школярів у літніх таборах на Волині, що тривала два тижні. Табір був утворений в Яновій Долині Костопільського повіту. Він був розрахований на 75 учасників, які склались з шкільних підрозділів КФВВП. У програмі роботи мали місце вправи з фізичної підготовки, що складали п'ять годин щоденно [13, арк. 34].

Крім військової підготовки, що проходила в рамках внутрішньої діяльності у Стрілецькому союзі, невеликий відсоток бажаючих міг пройти зимові курси, що тривали 4-6 днів та проходили при обласних відділах військової підготовки. По закінченню навчання та отримання II ступеня, новобранці мали пільги під час строкової служби в армії. Прикладом зимових курсів може служити лижний курс, що проходив у Костополі в 1936 р. Для фахівців лижного спорту цей курс тривав – 14 днів, а для початківців – чотири – п'ять [14, арк. 50].

Такі зимові курси були організовані КФВВП у Вигодзі у 1939 р. Цей курс тривав 20 днів. Із Волинського воєводства на них було делеговано Квятковського Гната з Гощі, Кулаковського Володимира – з Костопільського повіту. Дані курси проходили в два етапи. Перший – у період з 16 січня до 4 лютого 1939 р., наступний тривав з шостого лютого по 20 лютого 1939 р. [15, арк. 3].

Підготовка новобранців на початку 30-х рр. відбувались за програмою КФВВП і співпадала з програмою Стрілецького

союзу. Станом на 1932 р. кількість стрільців, що навчалися на II ступені військової підготовки, складала 28 439 членів, на рік пізніше ця цифра виросла і склала 40 018 (приріст склав 41%). У другій половині 30-их рр. військовою підготовкою займалось близько 250 тис. стрільців. Така підготовка проходила у 10 центральних військових таборах для молоді та в 30 окружних таборах [16, арк. 31].

Популярною формою підвищення військової кваліфікації була участь стрільців у навчаннях, які проходили при армійських підрозділах. У 1927 р. у військових маневрах та навчаннях взяло участь 20 716 членів «Стрільця». Велику увагу у Стрільцькому союзі надавалось навчанням точній стрільбі, за що отримували стрілецькі відзнаки: I, II та III ступеня. Про значення стрілецької відзнаки свідчило те, що у 1930 р. її отримало 274 члени, у 1931 р. – 29 663; 1932 р. – 111 341, 1933 р. – 273 114, 1934 р. – 304 342 осіб, то у 1935 р. – 371 331 осіб. Стрільцький союз мав монополію на ведення стрілецького спорту по всій території Польщі [17, с. 76].

У 30-ті рр. рішенням КФВВП Стрільцький союз був позбавлений можливості військової підготовки шкільної молоді, яка відбувалась у рамках обов'язкових шкільних занять та шкільних підрозділів. Від 1937 р. це рішення торкнулось і вищих шкіл. Подібну організацію було застосовано при підготовці резервістів, де, крім армії, відповідальність за цю підготовку мала Федерація польських союзів оборонців вітчизни. Та свої завдання ФПСОВ перебрала на Союз резервістів. У таких умовах, головним завданням Стрільцького союзу була підготовка сільської молоді, що не мала змоги навчатись у середній школі. Крім того, Союз мав завдання – підготовку населення до можливої війни. Свідченням цього був кількісний підхід. Отож, станом на 1 червня 1937 р. на загальну кількість 445 тис. стрільців, зокрема тих, хто навчався в рамках військової підготовки, було 262 273 осіб, з них, 27 420 стрільців [18, с. 18].

Брак власних інструкторських кадрів був найбільшою перешкодою у проведенні Стрільцьким союзом військової підготовки. Участь частини членів у проведених армійськими підрозділами табірних зборів надавало їм основи для підготовки інструкторів [19, арк. 30].

У той же час армія організувала та впровадила в життя проведення літніх таборів для всіх членів організацій та Союзів, що мали суспільно – оборонний характер. Програма цих таборів охоплювала методику та практику фізичного виховання, а також елементи військової підготовки [20, с. 387]. Станом на 1922 р. на території усіх КОК (Командування Окружних Корпусів) було утворено 68 таких таборів. У більшості вони були об'єднані в групи. З цієї кількості 39 – це табори для шкільної молоді; 14 – для позашкільної молоді; вісім – інструкторських для харцерів; три – для керівників шкільних підрозділів та по два жіночих табори. Кількість учасників у цих таборах становила п'ять тисяч.

Так, з 30 травня – по 8 червня 1935 р. пройшли табірні збори юнаків з військової підготовки для одержання II ступеня. Даний табір був розташований в с. Доротичі, що біля Сарн. Головна ціль табірних зборів – можливість закінчення II ступеня військової підготовки. З Сарненського повіту на цей курс було відправлено 90 юнаків; з Костопільського – 80. Всього, у цьому зборі брали участь понад 400 юнаків [21, арк. 53]. Протягом 1935 р. табірні збори та курси з військової підготовки для одержання II ступеня пройшли також в Острозі та Мізочі Здолбунівського повіту. Організатором цих курсів був КФВВП [22, арк. 58].

Окрім військової підготовки, в літніх таборах проводилась фізична підготовка. Її проводили спільно КФВВП та польські військові організації. Так, зокрема, у 1935 р. в Рацькому Бору пройшов курс плавання, в якому взяли участь з Костопільського повіту – один учасник, Століна – два та Лунінця – один [23, арк. 25]. У цьому році у м. Луцьк пройшли трьохтижневі табірні збори з планерного виду спорту [24, арк. 28]. А у Тернополі відбувся боксерський курс для командування підокругу Стрільцького союзу [25, арк. 2]. У 1936 р. керівник уряду КФВВП провів туристичні курси для юнаків та стрільчиків. З повіту Сарни взяли участь чотири інструктори, вісім юнаків та чотири стрільці; з Костополя – відповідно 2, 14 і 5, Століна – 4, 10, 4, Лунінця – 3, 16 та 3 [26, арк. 1].

Перша група власних стрілецьких літніх таборів та підготовки молодших інструкторів було утворено у 1923 р. у Загоржанах, Кобилянці у Малопольщі [27, арк. 43].

Для Стрілецького союзу надважливими були табори, в яких готували інструкторів з військової підготовки. Щороку кількість інструкторів зростала. Так, до 1925 р. Стрілецький союз здійснив підготовку 992 інструкторів, з яких 664 закінчили I ступінь, 267 – II та 61 – III ступінь. Від 1926 р. інструкторів для Стрілецького союзу мала готувати армія на центральних курсах фізичного виховання стрільців – офіцерів резерву та при полках, малося на увазі підготовку підофіцерів Союзу, комендантів відділів [28, арк. 13].

Згідно статистики, за 1927 р. пройшли підготовку у формі виховання доброго громадянина своєї країни 4939 інструкторів та помічників. У наступному році на центральному рівні було проведено 2 курси інструкторів для офіцерських чоловічих кадрів, в яких взяло участь 50 стрільців. Такі курси часто проходили при полках піхоти. Курс стрілецьких підофіцерів у Тернополі, проходив у 1928 р. при 54 полку для округу Стрілецького союзу Львова. Цей курс закінчило 60 випускників [29, арк. 21].

До 1932 р. табори та курси підвищення кваліфікації стрілецьких кадрів відбувались постійно і мали чіткий територіальний поділ на округи та підокруги. Головне командування Стрілецького союзу, починаючи з 1932 р. центральний табір підготовки інструкторів розмістило у місті Спале. Саме від цього року, щороку такі табори проходили у Спале, Розев'ю (місто на узбережжі Балтійського моря) та у Козеніцах (місто у Мазовецькому воеводстві). На ці табори та курси відправляли інструкторів з усіх відділів, як військових, так і цивільних. Це були переважно офіцери резерву, яких готували до роботи інструкторами у повітах та і у відділах. Станом на 1932 р. на цих курсах пройшло близько 3 тис. інструкторів з військової підготовки, в яких, крім військової підготовки, навчались також за програмами суспільної підготовки та організації діяльності Союзу. Згідно із звітів головного управління Стрілецького союзу, у 1932 р. – 111; 1933 р. – 217 та у 1934 р. – 316 інструкторів, що пройшли ці курси [30, арк. 53].

Часто союзи та організації укладали договір найму цивільних інструкторів (інструкторок) КФВВП. Ті кандидати, які погодились на посаду інструкторів КФВВП, мали подати свої дані до відповідних військових органів КФВВП. Так, у 1935 р. у

МізочіЗдолбунівського повіту пройшов курс військової підготовки для інструкторів, які нещодавно заключили контракт із Стрілецьким союзом та КФВВП [31, арк. 83].

У 1934 р. у Варшаві був утворений Центр Підготовки Стрілецького союзу на чолі з комендантом, який безпосередньо підлягав головному комендантові Стрілецького союзу. Інтернат був розрахований на 50 осіб з усіма соціальними об'єктами. Тут знаходився чоловічий та жіночий інструкторський персонал. У ньому ж проводились різні форми виховання. Центр також виконував роль інституту Стрілецького союзу, що напрацьовував методика та програми організаційної роботи, підготовку та впровадження дидактичних матеріалів та інструкцій. Кількість курсантів, які навчалися у цьому Центрі, були різними. У 1934-1936 рр. тільки інструкторів Стрілецьким союзом було підготовлено 177 [32, арк. 75].

Цікавим виглядає питання підготовки у Стрілецькому союзі жіночих інструкторських кадрів. Так, у 1935 р. відбувся центральний табір по підготовці жінок на посаду коменданток відділів Стрілецького союзу в м. Грандзіцах, що знаходились біля Гродно. В цей табір приймалися ті кандидатки, які закінчили загальновійськовий курс з оцінкою «відмінно» та «добре», в іншому випадку обов'язковим був екзамен для вступу, та ті, які працювали в Стрілецькому союзі щонайменше шість місяців і пройшли кандидатській відбір і склали стрілецьку присягу. Кандидатки повинні були закінчити щонайменше сім класів початкової школи та сплатити 15 злотих внеску [33, s. 389].

У період з жовтня 1935 р. і по червень 1936 р. головне командування Стрілецького союзу організувало заочні жіночі курси під назвою «Виховання жителів», що призначались для повітових та окружних відділів інструкторів Союзу. Повний курс охоплював вісім зошитів, з яких кожен був присвячений різним питанням. Цей курс включав у себе проблеми програмно-методичні, організаційні, психологічні та інші. Кожна учасниця отримувала щомісяця зошит, який був схожий на реферат, що охоплював кілька тем [34, арк. 35].

Неодноразово Стрілецький союз проводив спільні курси різного спрямування з КФВВП. Так, у 1935 р. Стрілецький союз

разом з КФВВП, а також з Корпусом Офіцерів Батальйону «Полісся» провели дванадцятиденний дошкільний курс в Сарнах для коменданток жіночих відділів Стрілецького союзу. Головними цілями якого було: поглиблення відомостей про інструкторську роботу, навчання спортивної гри, вміння проводити гімнастичні уроки та вправи, а також підготовка до роботи в стрілецьких клубах. З кожного повіту були відправлені по вісім – десять учасниць [35, арк. 50].

Ще одні жіночі табори Стрілецького союзу відбулися в Рацькому-Боррі у 1935 р. У табір приймалися тільки ті кандидатки, які закінчили загальновійськовий курс з оцінками не нижче чим «відмінно», чи «добре». Грошові внески на користь головного командування Стрілецького союзу складали 20 злотих від однієї особи. Згодом плата зменшилась до 15 злотих, кандидатки повинні були закінчити 6 класів середньої школи, а у виняткових випадках сім класів початкової школи, а також два роки роботи у Союзі. У 1936 р. у Костополі пройшов курс для дівчат та жінок з пошиття та крою [36, арк. 136].

Рішенням міністра військових справ від 3 лютого 1939 р. «Про добровільний набір жінок-інструкторів для військової підготовки та проходження військової служби в армії», інструкторки, які погодилися на військову підготовку, подавали до 15 березня 1939 р. в оригіналі свідоцтво про народження (виписку з акту про народження), паспорт. Якщо особа, яка погодилася на військову службу, була неповнолітньою, то необхідний був дозвіл батька, чи представника військової комісії у формі письмового акту, який був затверджений нотаріально. Окрім того, подавався також шкільний атестат, свідоцтво про інструкторську підготовку, видане КФВВП та стан інструкторської роботи [37, с. 387].

За військову підготовку резервістів відповідати мала Федерація польських союзів оборонців вітчизни. Лише в кінці 20-х на початку 30-х рр. рівно, як і КФВВП, так і ФПСОВ не подавали значних досягнень у підготовці резервістів. ФПСОВ безпосередньо працювала над оцінкою діяльності резервістів, а саму підготовку здійснював Союз резервістів, натомість діяльність у підготовці підфіцерів та офіцерів резерву мали

займатись Союз підфіцерів резерву та Союз офіцерів резерву [38, арк. 118].

Так, Союз резервістів провів курс повітових комендантів для своїх членів у центральному інституті КФВВП. Умови вступу на цей курс були наступними: коменданти округів та підокругів повідомляли повітових комендантів союзу резервістів про початок курсів, з-поміж тих, хто погодився на курс, коменданти округів обирали найкращих кандидатів за ідеологічним поглядом, а також за фізично-спортивною підготовкою [39, арк. 18-19].

Союз резервістів вів також підготовку кракусів-резервістів (кінних відділів). Шкільний рік у них розпочинався з 1 вересня та закінчувався 15 липня. Навчання тривало п'ять – сім днів на тиждень. Так, наприклад, Союз резервістів спільно з КОК у 1935 р. в Сарнах провели кінний курс. У цьому ж курсі взяли участь представники з таких повітів: Сарни – 20 інструкторів, Костополя – 8, Століна – 8, Лунінця – 5 [40, с. 109].

Союз резервістів проводив курс інструкторів для підфіцерів своєї організації. Такий курс відбувся з 19 по 28 лютого 1935 р. при 45 піхотному полку в Рівному. Кількість учасників склала 20 чоловік. Так, з території Березного – 3 учасники, Деражного – 2, Янкової Долини – 5, Костополя – 5, Людвиполя – 2, Омелянки – 1, Степаня – 2. В цьому ж році у Луцьку при 24 піхотному полку пройшов курс для інструкторів з фізичного виховання [41, арк. 8].

Був проведений трьохтижневий курс з фізичного виховання для офіцерів та підфіцерів резерву Союзу резервістів в Сіракові (місто у Великопольському воєводстві), на території округу Познань 1935 р. Волинське воєводство представляли такі міста: Здолбунів – 1 учасник, Кременець – 1, Луцьк, Дубно, Сарни, Любомль – по 1 кандидату. Курс тривав від 4 серпня аж до 17 серпня 1935 р. [42, арк. 18].

Ще одним із союзів, що вів підготовку комендантів та інструкторів, був Союз польських харцерів. На початку 20-х рр. у СПХ функціонувала трьохступенева система інструкторських спеціальностей. Перший ступінь був ступінь відмінника. У 1924 р. умови набуття ступеня відмінника були наступними: два роки роботи в команді, колективі, з того-півроку обіймати посаду командира відділення; провести в табірних зборах щонайменше

14 днів для двох заступників під наглядом старшого інструктора чи опікуна; екскурсія чи туристичні збори колективу з 6-8 хлопців, щонайменше 7 днів.

Наступний ступінь у Союзі польських харцерів був ступінь чемпіона. Щоб отримати цей ступінь, необхідно було відповідати наступним вимогам: кандидат мав бути стійким і не вживати алкоголю та тютюну; до екзамену допускались тільки ті, хто вже отримав й ступінь харцера, скаута I класу.

Ще один ступінь інструкторський – це ступінь лідера. Лідером могла бути особа, що мала достатній рівень життя та брала активну участь у суспільному житті краю, це могли бути вчителі, працівники промисловості, фабрики, сільського господарства та з віковим цензом не менше 21 р. [43, s. 306].

У 1921-1922 рр. командири відділень склали письмову присягу, в якій присягались старанно виконувати свої організаційні обов'язки. Аналогічну письмову присягу склали також опікуни шкільних підрозділів, а саме: вчителі та директори шкіл.

Загальним правилом, що практикувалось у Союзі польських харцерів, було те, що кожний кандидат на посаду командира відділення чи кандидата на посаду інструктора, повинен був пройти так звані проби, що показували відповідну підготовку кожного кандидата. Проба мала чітко вказані правила подання на вступ, наприклад, віковий ценз [44, s. 17].

Програма підбору командирів відділення складалася з двох частин: організаційної та методичної. У 1936 р. вимоги на проби на посаду командира відділення були наступними: жити згідно харцерських ідеалів, що включало в себе: активну участь кожного члена у житті колективу; внутрішню та зовнішню дисципліну; почуття відповідальності за свою роботу та спільну відповідальність за колектив, в якому живе. Сюди ж також відносилось вироблення державного та суспільного значення, почуття патріотизму; достатній рівень культури, а саме: культури мови, культури співіснування з природою, співпраці з людьми та внутрішньої культури. Окрім того, підкреслювалось розуміння важливості функції виховання у харцерській роботі та знання про скаутський рух та харцерства [45, s. 92].

Більшість обов'язків командирів відділень з часом все більше розширювалось і вже у 1938 р. у «інструкції командирів відділень харцерів та скаутів» наголошувалось: нагляд за фізичним та моральним здоров'ям молоді, дотримання всіх організаційних обов'язків, підготовка рапортів, сплати членських внесків. До обов'язків командирів відділень входив нагляд за майном шкільного підрозділу, відповідальність за фінансову та господарську діяльність свого відділення [46, арк. 44].

У 1934 р. був опрацьований проект проб спеціальностей інструкторів: санітарної, освітньої, артистичної, польової, господарської та промислової у школі інструкторів, що знаходилась у Бучі. У 1936 р. у звітах можна знайти інформацію про наступні спеціальності інструкторів: Ліги протипожежної та протигазової атаки (LOPP) I, II та III категорій рятувальників та санітарок, спортивних ігор, плавання та навігації, військової підготовки та підготовки до оборони краю, стрільцтва та стрільби з лука. Допускались на посаду командира відділення також жінки чи дівчата [47, арк. 101].

У 1937 р. КФВВП організував велику кількість різних напрямків літніх таборів. Головними цілями яких було: поширення фізичної культури, суспільна підготовка (жіночі відділення) КФВВП. Учасникам безкоштовно гарантувалося проживання та утримання. Суспільна підготовка молоді була оцінена по закінченні табірних зборів спеціальною виставою.

У Костополі в 1935 р. завдяки зусиллям КФВВП вдалося провести домашній курс з виготовлення лиж, який тривав з 7 по 12 січня [48, арк. 8-9].

У Польщі існувала також школа підофіцерів піхоти для неповнолітніх. Умови зарахування у школу були наступними: зараховувались всі юнаки, яким виповнилося 15-17 рр. станом на 1 вересня, фізично здорові та придатні до військової служби. Юнаки мали закінчити щонайменше п'ять класів початкової школи.

На підставі рішення міністерства військових справ, а також департаменту піхоти з 17 травня 1935 р. розпочинався набір до школи підофіцерів. Після закінчення відбору, кандидати 10 серпня в Ніску (місто у Підкарпатському воєводстві) склали вступний іспит. Іспит тривав два дні [49, арк. 2].

Станом на 1936/37 рр. кількість кандидатів, яку встановив департамент піхоти, складала 36 чоловік. Вісімнадцять чоловік зараховувались до школи першого типу та вісімнадцять – до школи другого типу.

Керівники бригад склали наступну кількість кандидатів: до шкіл першого та другого типів від Полісся – 3 та 3, від Волині – 3 та 3, Поділля – 2 та по 2 учасники. Від Волинського воєводства були направлені: Хорамичкевський Владислав, Камінський Ян, Гроньковський Станіслав.

У 1936/37 рр. школа підофіцерів для неповнолітніх була реорганізована, а саме: були утворені два типи шкіл, відмінних у програмі навчання та різних умов зарахування кандидатів.

Школа підофіцерів для неповнолітніх № 1 знаходилась у Конині (місто у Великопольському воєводстві) та школа № 3 – в Ніску. На підставі статуту школи готували кандидатів професійних підофіцерів у період трьох років. До школи могли вступити юнаки віком від 15 р., яким виповнилося на 1 вересня даного шкільного року, до 17 р., та які закінчили п'ять класів початкової школи.

Школа типу № 2 знаходилась у Сремії. До цієї школи могли вступити юнаки з усієї Польщі, віком від 17 до 19 р., які закінчили сім класів початкової школи (початкова школа третього ступеня). До цієї школи з Волинського воєводства були зараховані Грибовський Фелікс, Кульшпіль Станіслав, Чарнецький Валентин.

Школа підофіцерів піхоти для неповнолітніх другого типу готувала кандидатів професійних підофіцерів у період трьох років та тих які вивчали суто військові предмети. Зарахування кандидатів до школи були однаковими для всіх двох типів [50, арк. 1-3].

Джерела та література

1. Kaliński M. Wychowanieobywatelskieprzygotowaniefizyczne i wyszkolenie wejskowe-podstawa przysposobieniawojskowe gomłodzieżyszkolnej i akademicckiew okresie międzywojennym / M.Kaliński. – Warszawa: Ochotnieze Wojskowe SzkolenieStudentów, 2000. – 317 s.

2. Szymański L. Kulturfizyczna w polityce II Rzeczypospolitej / L.Szymański. Wrocław: Akademia WychowaniaFizycznego w Wrocławiu, 1997. – 312 s.
3. ДержавнийархівРівненськоїобласті (далі ДАРО) – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 14.
4. RocznikStrzelecki 1908-1933. – Warszawa: Wydawnictwo Zarządu GłównegoZwiązkuStrzeleckiego, 1933. – 275 s.
5. Wiśniewska M. ZwiązekStrzelecki (1910-1939) / M.Wiśniewska. – Warszawa: WydawnictwoNeriton, 2010. – 388 s.
6. Zakrzewska A. ZwiązekStrzelecki 1919-1939. Wychowanie obywatela lskiemłodzieży / A.Zakrzewska. – Kraków: OficynaWydawnicza «Impuls», 2007. – 320 s.
7. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 28.
8. Kęsik J. WojewództwoWołyńskie 1921-1939 w świetleliczb i faktów / J.Kęsik // PrzeglądWschodni. – 1997. – № 1. – Т. IV – S. 387–392.
9. Kolonie Związku Rezerwistów // GłosRezerwisty. – 1938. – № 11. – S. 108–109.
10. Pruszkowski A. Przewodnikspołeczny / A.Pruszkowski. – Warszawa, 1934. – 292 s.
11. Wojtycza J. Studia i materiały z dziejówprzysposobieniawojskowego w Polsce w latach 1918-1926 / J.Wojtycza. – Kraków, 2001. – 230 s.
12. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 30.
13. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13.
14. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13.
15. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 4.
16. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 32.
17. Lipiński W. HistoriaZwiązkuStrzeleckiego / W.Lipiński. – Warszawa, 1930. – 80 s.
18. Кривуть В. ПрограмаСтрелецкогоСоюза по гражданському воспитаниюмолодежи Западной Беларуси / В.Кривуть // . – Баранавічы : РВА БарДУ, 2012. – С. 15–20.
19. ДАРО – Ф. 30. – Оп. 20. – Спр. 72.
20. Czerwijowski Z. KolonizacjaziemWchodnich / Z.Czerwijowski. – Warszawa, 1929. – S. 23.
21. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 2.

22. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13.
23. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13.
24. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 29.
25. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО) – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 180.
26. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13.
27. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13.
28. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 40.
29. ДАТО – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 131.
30. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 4.
31. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 20.
32. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 21.
33. Fuchs-Dybowski W. Obozyletnieprzysposobieniawojkowego w świetlebadaniekarskich / W.Fuchs-Dybowski // Wychowaniafizyczne. – 1926. – № 2. – S. 387–392.
34. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13.
35. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13.
36. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 20.
37. Pudełek J. ZwiązekLegionistówPolskich – ZwiązekLegionistówPolskich i ichRodzin / J.Pudełek // KresoweStanice. – 1995. – № 6-8. – S. 387–392.
38. Державний архів Волинської області (далі ДАВО) – Ф. 211. – Оп. 1. – Спр. 3.
39. ДАРО – Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 8.
40. KolonieZwiązkuRezerwistów // GłosRezerwisty. – 1938. – № 11. – S. 108 – 109.
41. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 22.
42. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 1.
43. Wais K. ZwiązekHarcerstwaPolskiego w latach 1918-1939 / K.Wais. – Rzeszów : Studia z dziejóworganizacjimłodzieżowej w II RP, 2007. – 1103 s.
44. StatutZwiązkuHarcerstwaPolskiego. – Warszawa, 1936. – 26 s.
45. Rećko J. Wychowaniedzieci i młodzieży w polityczarządowobozuJozefaPiłsudskiego / J.Rećko // MarszałekJozefPiłsudski. Wodz – polityk – wychowawca. Pracazbierowapodred. dr. W. Ząbka. – Warszawa, 2000. – S. 85–93.
46. ДАВО – Ф. 126. – Оп. 1. – Спр. 1.

47. ДАВО – Ф. 427. – Оп. 1. – Спр. 53.
48. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 27.
49. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 24.
50. ДАРО – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 32.

УДК 94:355.311.1(438)(=161.2)»1937/1945»

Т.Пилипович

УКРАЇНЦІ У СКЛАДІ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ШЛЯХИ ПОЯВИ ТА УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ

Статтю присвячено причинам появи та участі українців у складі польського військового формування – Армії генерала Андерса. Досліджено та проаналізовано перебування українців у радянських таборах для військовополонених після радянсько-польської війни 1939 року. Проаналізовано репресивні кампанії радянської влади на території Західної України в період 1940-1941 років. Висвітлено причини та дипломатичні перемовини щодо формування Армії генерала Андерса та взаємозв'язок даних питань з українським фактором. Доведено, що польське еміграційне керівництво приділяло особливу увагу українському питанню під час дипломатичних переговорів про створення військового формування на території СРСР, адже в майбутньому українці могли б зіграти вирішальну роль в питанні відновлення східних кордонів польської держави. Розкрито механізми й особливості участі українців у бойових діях Другої світової війни у складі польського військового формування.

Ключові слова: українці, військовополонені, радянсько-польська війна 1939 року, Армія генерала Андерса, Монте-Кассіно.

Стаття посвячена причинам появи та участі українців в складі польського воєнного формування – Армії генерала Андерса. Исследовано и проанализировано пребывания украинцев в советских лагерях для военнопленных после советско-польской войны 1939 года. Проанализированы репрессивные кампании советской власти на территории Западной Украины в период 1940-1941 годов. Освещены причины и дипломатические переговоры по формированию Армии генерала Андерса и взаимосвязь данных вопросов с украинским фактором. Доказано, что польское